

Соломія Залівська, Микола Москалюк (Тернопіль)
ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ
ВІЙНИ

Збереження історичної спадщини в умовах війни є актуальним питанням для України, адже вона становить основу національної ідентичності та культурної пам'яті. Російсько-українська війна, що триває з 2014 року і посилилася повномасштабним вторгненням у 2022 році, спричинила значні втрати культурних об'єктів через руйнування, викрадення та мародерство. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на 2025 рік, пошкоджено, або знищено понад 1500 пам'яток, що підкреслює масштаби загрози. У таких умовах традиційні методи захисту стають недостатніми, що актуалізує використання цифрових технологій, міжнародної співпраці та стратегій для збереження спадщини.

Російська агресія, що триває з 2014 року і посилилася повномасштабним вторгненням у 2022 році, систематично спрямована на знищення української історичної спадщини, яка охоплює архітектурні пам'ятки, музейні колекції, археологічні об'єкти та архіви. Ці дії є частиною стратегії стирання української національної ідентичності, адже історична спадщина є не лише матеріальним надбанням, а й символом культурної та духовної тягlosti народу. З 2014 року зафіксовано численні випадки руйнувань і крадіжок, особливо, на окупованих територіях Криму, Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. За даними Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), станом на 2024 рік, викрадено понад 300 культурних цінностей, що класифікується як воєнний злочин відповідно до міжнародного права. Наприклад, з кримських музеїв вивозилися унікальні артефакти, такі як сережки з дюрбе з плінфовим склепінням, а з Херсонського краєзнавчого музею – предмети скіфської доби, включаючи ювелірні вироби та зброю. У Харківській області, яка зазнала найбільших втрат, пошкоджено близько 200 об'єктів, серед яких музей Григорія Сковороди, Ізюмський краєзнавчий музей, а також пам'ятки природи, як гора Крем'янець, чи Дробицький яр.

Основними загрозами для історичної спадщини є фізичне знищення внаслідок обстрілів, мародерство, а також цілеспрямоване вивезення артефактів до Росії з метою стирання української ідентичності. Обстріли руйнують архітектурні пам'ятки, такі як церкви, монастирі та історичні будівлі, які часто не підлягають відновленню через масштабність пошкоджень. Наприклад, у Маріуполі знищено Драматичний театр, а в Чернігові – історичні будівлі центральної частини міста. Мародерство та крадіжки на окупованих територіях мають системний характер: російські війська вивозять музейні експонати, архівні документи та археологічні знахідки, які потім з'являються на чорному ринку, або в російських музеях. Такі дії порушують Гаазьку конвенцію 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, однак міжнародне законодавство виявилось недостатньо ефективним через відсутність механізмів примусового виконання в умовах війни. Це зумовило необхідність пошуку альтернативних підходів до збереження спадщини, зокрема через цифрові технології.

Цифровізація стала ключовим інструментом для збереження історичної спадщини в умовах війни. Технології, такі як 3D-моделювання, фотограмметрія, доповнена реальність (AR) та віртуальна реальність (VR), дозволяють створювати віртуальні копії пам'яток, які можуть бути використані для реставрації, популяризації та збереження культурної пам'яті. Наприклад, проєкт Skeyron розробив 3D-моделі пам'яток, які дозволяють

відтворити їхню архітектуру в цифровому форматі з високою точністю. VR-музей пам'яті війни в Чернігові та віртуальна реконструкція фортеці Тустань дають змогу користувачам зануритися в історичний контекст, навіть якщо фізичні об'єкти знищені. Додатки з QR-кодами, як у Львові чи Опішні, дозволяють відвідувачам отримувати інформацію про пам'ятки в інтерактивному форматі, а проекти на кшталт «Track Holodomor History» використовують гейміфікацію для залучення молоді до вивчення історії. Цифрові платформи, такі як «Віртуальний ЛітМузей» чи VR-фестивалі в Тустані, не лише зберігають спадщину, але й сприяють культурній дипломатії, залучаючи міжнародну аудиторію. Цифрові технології дозволяють документувати втрати, створюючи бази даних для майбутньої реставрації та судових позовів проти агресора.

Історична спадщина відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності, особливо в умовах війни, коли вона стає інструментом протидії російським наративам про «меншовартість» українців. Спадщина є не лише матеріальним надбанням, але й духовним джерелом, що об'єднує суспільство та зміцнює його стійкість. Наприклад, повернення «скіфського золота» з Нідерландів у 2023 році стало символом успішної міжнародної боротьби за збереження української спадщини. Цей кейс продемонстрував важливість співпраці з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО та судовими інституціями для повернення викрадених артефактів. Платформи моніторингу, як heritage.in.ua, дозволяють документувати втрати та координувати зусилля з їхнього захисту, тоді як промоційні проекти, такі як *Ukrainer* та *Authentic Ukraine*, популяризують українську культуру на міжнародній арені. Нематеріальна спадщина, зокрема традиції, фольклор, обряди та ремесла, відіграє не менш важливу роль, адже вона зберігає унікальні аспекти української культури, які неможливо знищити фізично. Наприклад, регіональні ініціативи, такі як збереження традицій вишивання чи кобзарства, підтримуються ЮНЕСКО та місцевими громадами, що сприяє єдності суспільства.

Державна політика щодо збереження історичної спадщини має бути комплексною та включати кілька ключових напрямів. По-перше, це евакуація музейних колекцій із зон бойових дій, що потребує координації між державними органами, волонтерами та міжнародними партнерами. По-друге, цифровізація має стати пріоритетом, адже вона дозволяє не лише зберегти пам'ятки, але й зробити їх доступними для широкої аудиторії. По-третє, необхідно посилити міжнародні санкції проти торгівлі викраденими артефактами.

Збереження історичної спадщини в умовах війни є стратегічно важливим завданням для України, адже вона є основою національної ідентичності та культурної пам'яті. Спричинені втрати вимагають комплексного підходу: від фізичної евакуації до цифрових технологій, таких як 3D-моделювання та VR. Цифровізація не лише зберігає спадщину, але й сприяє її популяризації, залучаючи молодь і підтримуючи туризм. Міжнародна співпраця, зокрема, через санкції та повернення викраденого, є ключовою для захисту культурних цінностей. У післявоєнний період необхідно зосередитися на реставрації, цифровому документуванні та інтеграції спадщини в європейський культурний простір, щоб забезпечити її збереження для майбутніх поколінь.

Максим Гета (Тернопіль)

**ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ
УКРАЇНИ**